

2. Державний архів Полтавської області. – Ф. Р–4085. – Оп.17. – Спр.2.
3. Там само. – Спр.18.
4. Лагодич М. Идеологічна роль, особливості структури та діяльності Ради у справах РПЦ: до 70-ліття з часу створення / М. Лагодич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fmykolaj.io.ua/s484483/ideologichna_rol_osoblivosti_strukturi_ta_diyalnosti_radi_u_spravah_rpc_do_70-lytva_z_chasu_stvorennya
5. Лисенко О. С. Церковне життя в Україні 1943–1946 / О. С. Лисенко. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 1998. – 404 с.
6. Онищенко О. Влада і церква в СРСР (до питання про перше десятиріччя діяльності Ради у справах РПЦ) / О. Онищенко // Зовнішні справи. – 2016. – №2. – С.32–35.
7. Швец Л. Матеріальне забезпечення Уповноважених ради у справах РПЦ в Україні (40-і роки XX століття) / Л. Швец // Держава і церква в Новітній історії України: зб. ст. за матеріалами Міжнар. наук. конф. (14–16 вересня 2005 р.) / Полт. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Від-ня релігієзнавства Ін-ту філос. імені Г. С. Сковороди НАН України. – П., 2006. – С.512–519.

References

1. Voinalovych V. Osoblyvosti funkcionuvannya radianskykh orhaniv derzhavnoho upravlinnia i kontroliu v sferi religii (40–50 roky XX stolittia) / V. Voinalovych [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://fsn.fhum.info/pdf/84/84_3–8.pdf
2. Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti. – F. R–4085. – Op.17. – Spr.2.
3. Tam samo. – Spr.18.
4. Lahodych M. Ideolohichna rol, osoblyvosti struktury ta diialnosti Rady u spravakh RPTs: do 70-lytva z chasu stvorennia / M. Lahodych [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://fmykolaj.io.ua/s484483/ideologichna_rol_osoblivosti_strukturi_ta_diyalnosti_radi_u_spravah_rpc_do_70-lytva_z_chasu_stvorennya
5. Lysenko O. Ie. Tserkovne zhyttia v Ukraini 1943–1946 / O. Ie. Lysenko. – K.: NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy, 1998. – 404 s.
6. Onyshchenko O. Vlada i tserkva v SRSR (do pytannia pro pershe desiatyrichchia diialnosti Rady u spravakh RPTs) / O. Onyshchenko // Zovnishni spravy. – 2016. – №2. – S.32–35.
7. Shvets L. Materialne zabezpechennia Upovnovazhenykh rady u spravakh RPTs v Ukraini (40-i roky XX stolittia) / L. Shvets // Derzhava i tserkva v Novitnii istorii Ukrainy: zb. st. za materialamy Mizhnar. nauk. konf. (14–16 veresnia 2005 r.) / Polt. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka, Vid-nia relihiieznavstva In-tu filos. imeni H. S. Skovorody NAN Ukrainy. – P., 2006. – S.512–519.

Tereshchenko V. V., graduate student of History of Ukraine, Poltava National Pedagogical University them V. G. Korolenko (Ukraine, Poltava), viktoriya_istfak@rambler.ru

Forming the institute of Authorized Council on the Russia Orthodox Church Affairs in Poltava region in the mid-1940–1950s

The article characterizes the process of creating and forming the institute of Authorized Council on the Russia Orthodox Church Affairs in the mid-1940–1950s. The author focuses on the process of institutionalization of the newly set position of the Commissioner for Poltava region (Poltavska oblast'). The use of the method of analysis and synthesis allows creating an objective vision of the problem by different scholars studying this subject.

Keywords: Council on the Russian Orthodox Church Affairs, Commissioner of Council on the Russian Orthodox Church Affairs, the Council of Public Commissioners, religion, Poltava region.

* * *

УДК 94(477)=(191.2)–054.74«1947»

Сорока Л. В.,
викладач–методист, Деснянський економіко–
правовий коледж при МАУП (Україна, Київ),
gileya.org.ua@gmail.com

ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ З ЇХ ЕТНІЧНИХ ЗЕМЕЛЬ У 1947 Р. (ДО 70-РІЧЧЯ АКЦІЇ «ВІСЛА»)

Розглянуті та висвітлені злочинні дії комуністичної польської влади проти автохтонного українського населення.

Ключові слова: акція, репресії, виселення, українці.

Споконвічно землі Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя належали Україні, проте через різні обставини потрапляли під панування інших держав. Так сталося і після Другої світової війни, коли в результаті утворення нових кордонів Європи, вони знову опинилися у складі Польщі. На цих землях залишилось більше 700 тис. українського населення, яке згодом, за висновками сучасних науковців [1, с. 196], могло б створити національну меншину у польській державі, тим паче, що українці не були прибульцями, а жили там споконвічно на своїй землі, приєднаній до чужої держави без урахування їхніх інтересів.

Однак тодішній прокомуністичний Тимчасовий уряд Польщі за підтримки керівництва СРСР замислив остаточно вирішити проблему національних меншин шляхом примусового переселення українців з Польщі до Радянської України, а поляків і євреїв із Західної України до Польщі. За Люблінською угодою від 9 вересня 1944 р. за два роки, до грудня 1946 р., в Радянську Україну було переселено 482.880 українців. Нехтуючи усіма міжнародно–правовими актами польська влада цинічно здійснила в 1947 р. акцію «Вісла» в результаті якої на західні землі Польщі було депортовано те українське населення, яке з різних причин залишилось на своїй землі. За останні роки нагромаджений великий пласт знань про так званий «обмін населення» у повоєнні роки. Однак дослідженню акції «Вісла» приурочено лише окремі праці українських істориків, таких як І. Білас, В. Вятрович, Ю. Макар, Ю. Сорока. У 2005 р. вийшло спільне видання українських вітчизняних авторів та українських дослідників у Польщі «Ukraincy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)», другий том якого розкриває трагічні сторінки акції «Вісла» (Warszawa: tyrsa, 2005).

Ціленаправлено готуючись до масштабної операції «Вісла» польська комуністична влада поставила за мету цілковите виселення українського населення південно–східної Польщі, котре залишилось тут після переселень 1944–1946 років. При цьому згідно офіційних підсумкових даних переселенських комісій у Польщі мало б перебувати на кінець листопада 1946 р. 14.325 особи української національності, у тому числі в Краківському воєводстві – 2.961 особа, Ряшівському – 4.709, Люблінському – 7.555 [2, арк. 26–27]. За даними Генерального штабу Війська польського, опрацьованими в лютому 1947 р., кількість українців на території Польщі складала 20.306 осіб [3, с. 57]. Насправді тисячі українців були змушені переховуватися від примусового виселення у лісах, втікати до місцевостей, звідки українців виселяли раніше. Крім того, на свої землі, починаючи з осені 1945 р. нелегально поверталися сотні сімей, що піддалися радянській пропаганді і були переселені в колгоспи східних та південних областей УРСР. Тому, на кінець 1946 р. у Польщі проживало 220.000 українців, з яких 150–160 тис. знаходилися на змішаних українсько–польських (польсько–українських) землях, і понад 50 тис. проживало в різних районах польських етнічних земель [4, с. 279].

Навіть така порівняно невелика українська меншина, сумарна кількість якої була виявлена лише в ході акції, серед багатомільйонного польського населення, з погляду комуністичних польських властей несла в собі «загрозу польській державності». Таке трактування

українського питання у Польщі співпадало з офіційною заявою Й. Сталіна, яку він зробив на Потсдамській конференції наприкінці липня 1945 р.: «Польща стане державою без національних меншин» [5, с. 107].

Другим завданням, яким найчастіше артикулювала польська пропаганда, була остаточна ліквідація українського національного руху. Однак, політична ситуація уже на кінець 1946 р. склалася так, що на теренах Закерзоння було ліквідовано польське національне підпілля, а наступальний характер дій українських повстанців почав відчутно знижуватися. Причинами стали офіційне завершення репатріації між Польщею і УРСР та втрата звідси соціальної та матеріальної бази повстанців. Крім того, значна частина українців, яка залишилася на теренах Закерзоння, сподівалася на дозвіл жити в межах польської держави, а тому намагалася бути лояльною до неї, «скріплюючи» силу своїх вже польських документів, ходженням до костелу та «зовнішньою патріотичною поставою» [6, арк. 267].

Організаційно-технічне опрацювання акції розпочалося у січні 1947 р., коли Генеральний штаб Війська польського наказав підпорядкованим частинам на території південно-східної Польщі скласти списки українських родин, що уникнули переселення в УРСР. Ще через місяць, в Міністерстві оборони був розроблений план, згідно якого, всі українці повинні бути розселені «окремими сім'ями на Повернені західні землі, де вони швидко асимілюються».

Початок акції «Вісла» (у початковому варіанті «Схід») був запланований на 23 квітня 1947 р. Територія, що мала охоплюватися дією ОГ «Вісла», була поділена на два райони: «S» – Сянік і «R» – Ряшів. Для реалізації плану приділялося біля 20 000 солдатів і функціонерів Управління безпеки (УБ) і Громадянської міліції. Вказане число військових виникало з того, що воєводські власті не брали до уваги чисельність загонів УПА, а лише плановану для виселення кількість сіл у районі «S». Було прийнято кількість від тридцяти до п'ятдесяти солдатів на одне село плюс від тридцяти до 150-особовий резерв на кожний з 28 підрайонів, на який припадало від шести до 21 села [7].

Центральна управа Польського репатріаційного уряду (ПРУ) визначила обсяг роботи теренових поселенських органів і пунктів ПРУ, а Міністерство публічної безпеки опрацювало інструкцію, яка стосувалася засад розміщення родин на Повернуті землі. У ній говориться, що колоністів з акції «Вісла» треба поселяти поза 50-кілометровою смугою від сухопутних кордонів і 30-кілометровою від морського кордону. Окрім цього, українське населення мало бути розміщене не ближче як за 30 км від воєводських міст і 10 км від західного кордону Польщі з 1939 р. Крім того, загальна кількість українців не повинна перевищувати 10% громади повіту.

Українців, запідозрених у співробітництві з УПА поділили на три категорії: «А» – ті, хто підлягав облікові Служби безпеки; «В» – ті, хто переходив у відання військової розвідки; «С» – ті, кого можна було використати як інформаторів або таких, яких вважали за більш-менш лояльних до тодішньої польської влади. Виходячи з цього поділу, Міністерство публічної безпеки наказувало, щоб в одному селі поселяли лише одну родину, зраховану до категорії «А» або «В» і до

п'яти з категоріями «С». Сім'ї з категоріями «А», «В», і «С» не могли бути поселені разом. У випадку нестачі індивідуальних господарств, українців треба було доселяти до польських колоністів у фільварках або помістити їх у маєтках площею до 200 га, з можливістю доселення польських родин. Таким самим чином доручалося розмішувати українців, направлених для роботи в «Державні земельні нерухомості» [3, с. 164].

Під час опрацювання вищезгаданих планів та інструкцій 24 квітня 1947 р. Президія Ради міністрів ПНР на своєму засіданні прийняла ухвалу в справі акції «Вісла». Вона стала правовою основою для виселення українців з території південно-східної Польщі

Безпосереднім приводом до початку антиукраїнської акції послужила смерть тодішнього віце-міністра оборони Кароля Сверчевського – «Вальтера» 28 березня 1947 р., вбитого нібито у сутичці з сотнею УПА «Хріна» поблизу с. Яблінки Ліського повіту. Разом з тим, сам командир сотні, який до своєї загибелі в 1949 р. встиг написати спогади, про засідку на генерала не згадує взагалі [3, с. 46–48].

Навколо смерті генерала Сверчевського накопичилося багато офіційних міфів. Урядова польська комуністична пропаганда зображала його «солдатом революції, громадянських і антифашистських воєн, який своє життя присвятив боротьбі з ворогами прогресу, свободи, демократії і соціалізму». Замовчуванням справжніх причин його смерті, офіційна пропаганда утверджувала думку про те, що саме українці винні у загибелі генерала «Вальтера».

Але, як зазначає дослідник С. Швидюк, після зламного 1989 р., коли партійна верхівка ПОРП втратила контроль над засобами масової інформації, на їх шпальтах стали з'являтися критичні замітки стосовно міфу генерала «Вальтера». «Так у 1994 р. – відзначає він – український тижневик «Наше слово», що започаткував свою роботу у Варшаві в 1956 р., опублікував ряд статей в яких аналізувалися телепередачі з циклу «Ревізія надзвичайна», присвячені смерті Сверчевського. Метою автора цих передач Даріуша Бартошевського було представлення широкому загалові суспільства дійсного портрету людини, ім'ям якої названо школи, вулиці, підприємства, оскільки, директори шкіл, заводів, влади окремих міст стояли перед дилемою: замінити такого патрона чи залишити. У цих статтях знаходимо нові факти, які ніколи не оголошувалися, наприклад, що генерал страждав алкоголізмом і того дня їхав на інспекцію міцно п'яний по цілонічній п'ятиці. Аналізуючи матеріал, надрукований у газеті, знаходимо, що у генерала Сверчевського був деспотичний вередливий характер, за що його не любили підвладні. З цього приводу хтось із них міг навіть підступно завдати Сверчевському смерть. Запаморочений алкоголем, без здатності до оцінки ситуації, він віддав солдатам згубний наказ йти на ворога прямо під гору під самісінський обстріл кулеметів українських повстанців, а виконання наказу п'яного генерала могло довести до цілковитої загибелі особового складу ескорту. Ще одним відкритим фактом стало те, що на мундирі генерала Сверчевського, у якому він був одягнутий у своєму останньому бою крім слідів куль є дуже чіткий слід ножа або багнета на рівні лівої нирки. Це місце особливо закривавлене. Тому робилося

припущення, що саме рана зроблена холодною зброєю виявилася смертельною, але залишається невиясненим питання про те, хто її заподіяв.

У «Нашому слові» також зазначалося, що фальшивий міф про смерть Сверчевського – «Вальтера» спростовано і в суспільстві панує загальновідома думка, що легендарний «Вальтер» не стільки був героєм–революціонером, відданим польським патріотом, скільки покірливим сталінським прислужником» [8, с. 141–142].

Операція з остаточної депортації українців розпочалася 28 квітня 1947 р. о четвертій годині ранку. До її проведення були залучені значні військові сили – 3, 6, 7, 8, 9. дивізії піхоти (разом 15 полків), дивізія корпусу внутрішньої безпеки (КВБ), полк саперів, кілька авіаційних підрозділів, шість бронепоездів. Всього в операції брали участь більше 20 тис. солдатів, не враховуючи відділів місцевої міліції, безпеки і прикордонників. Загальне керівництво здійснював заступник шефа Генерального штабу генерал Стефан Моссор.

Акція «Вісла» здійснювалася за допомогою Чехословаччини та Радянського Союзу. Чехи виставили спеціальну оперативну групу «Теплице», в якій налічувалось 13 602 солдатів і сімнадцять літаків. Крім того, польським підрозділам був наданий транспорт для оперативного переміщення з місця на місце. Радянське командування перекинуло з Львівської області одну танкову дивізію, спеціальні протипартизанські загони і заблокувало прикордонними військами українсько–польський кордон [9, с. 79].

Терени дій військової групи «Вісла» були поділені на чотири оперативні простори: «С» (Сянік) – керував особисто генерал Моссор, «Р» (Ряшів) – підлягав командирів 9 дивізії, «Л» (Люблін) – командуєчому Люблінського округу, «Г» (Горлиці) – командування було організоване в завершальній стадії акції. Вже опубліковані документи свідчать про те, що при розрахунку сил ОГ «Вісла» чисельність загонів УПА і їх місцезонашування взагалі не бралися до уваги, а використовувалася проста математична схема: кількість населених пунктів, де проживають українці, помножений на 30–40 солдатів, потрібних для одного села, плюс резерв з п'ятдесяти осіб.

Ще до початку акції, на основі рішення Політбюро ПОРП від 23 квітня 1947 р. був створений так званий «Центральний табір праці в Явожні». Створюючи цей табір, польська влада використала вже існуючий в Явожні з часів війни гітлерівський концентраційний табір SS – Lager Dachshgrube – філіал концтабору Аушвіц, об'єкти якого стали місцем ув'язнення для українців. На території табору знаходилося чотирнадцять типових освенцімських бараків, лазня, кухня, відшочевальня і лікарня. В бетонних підземеллях табірної пральні містився карцер. Система охорони складалася з дванадцяти сторожових веж, а також подвійної смуги дротів, підключених до електричного струму високої напруги.

Безсумнівно, це була обдумана, злочинна державна політика польських комуністів – фізично ліквідувати українську спільноту, яка підлягала примусовому виселенню і зруйнувати її генетичний корінь.

Від 5 травня 1947 р., коли перший транспорт арештованих прибув у Явожню, до кінця лютого 1948 р. без зупину прибували в'язні. Прибували з усіх

районів виселення, з окремих сіл і містечок, групами, найбільшими в червні і липні 1947 р. Державні функціонери так передбачили, аби у концтабір потрапили українці, як правило, з кожного району виселення, з кожної місцевості по кілька або кільканадцять осіб. Як свідчать учасники цих драматичних подій, людей затримували усюди: в селі, по дорозі до сусіда, на полі, на вулиці в місті, на збірних станціях, під час облав, в поїздах. Затримані, незалежно від того чи іншого звинувачення, доведеного чи ні, потрапляли в Явожню.

Жертвами Явожні у найбільшому відсотку стали селяни. Інтелігенція віддавна розглядалася як небезпечний елемент і була винищена або змушена йти в підпілля. Уцілили тільки рештки, в основному тільки священники. Якраз вони й стали першими запідозреними і відповідно ізольованими в концтаборі: 22 греко–католицькі і п'ять православних духівників.

За даними, які наводить Євген Місило, в Явожні було ув'язнено 3936 осіб, серед яких 823 жінки та кільканадцять дітей. Зовсім не рідко потрапляли до Явожні цілі родини, колишні в'язні гітлерівських концтаборів, демобілізовані вояки з Червоної армії, інваліди, вагітні жінки і навіть особи фізично хворі [10, с. 25].

Дослідження вказують, що в Явожні було замучено 161 особу. Однак, насправді ніхто не знає скільки людей закатовано в дорозі до Явожні, скільки загинуло їх в тюрмах, казематах Ряшева, Перемишля, Любліна, Сянока та багатьох інших місцевостей, а скільки їх повернулося додому лише для того, щоб померти. А вже в'язні були до краю виснажені, заморені голодом і тортурами.

Арешти до Явожні проводилися в кілька етапів. Найбільша група була затримана ще до часу переселенської операції, тобто до 28 квітня 1947 р. Один за одним потягнулися у села відділи війська, міліції, УБ, завданням яких були арешти запідозрених у сприянні ОУН і УПА, за наперед, як повідомлялося, складеними списками, а в дійсності, власне, за кількісним планом, намальованим державою. Важко повірити, що органам міліції та УБ вдалося з сільських районів, не контрольованих польською владою, опрацювати точні списки, визначити ступінь лояльності всіх родин. Є серйозні підстави твердити, що всі оці дані, котрі вважалися підставою до арештів, насправді не існували або були сфабриковані. На нашу думку, на цьому етапі осавули керувалися лише одним критерієм – національна приналежність і нерідко місцевість, де проводилися облави і прочісувалося українське населення.

Постановою Міністерства публічної безпеки ухвалювалося, що головним розподільним і контрольним пунктом депортованого українського населення буде Освенцім. Отже, усі транспортні затримувалися тут, а спеціальні слідчі органи перевіряли переселенців, а підозрілих арештували й висилали до Явожні.

Після звільнення українців у 1949 р., табір було перетворено на карний заклад. На місці табірних бараків було збудовано три в'язничних блоки та підприємство для виготовлення будівельних матеріалів. В'язниця була ліквідована в 1950–х рр. На території, де ховали в'язнів у 1960 рр., посаджено лісовий масив. Тільки після 1956 р. почали з'являтися згадки про Явожню в

контексті акції «Вісла», пояснюючи її як відплату за смерть ген. Сверчевського і вираз «справедливого гніву» польського народу. Комуністи вміло плекали в душах польських громадян зерна гніву і старого розбрату та чварів. Іноді свідомо викликали антиукраїнський психоз, провокуючи ворожі виступи з боку місцевого населення, напади на в'язнів, яких конвоювали під охороною вояки зі Щакової до Явожна. І нині, російська пропаганда старається вбити клин в добросусідський розвиток народів Польщі та України, створюючи емоційний фон навколо сфальсифікованих подій на теренах обох держав у 1940-і роки.

В результаті проведення депортаційної акції до 15 серпня 1947 р. українці були розміщені в 66 повітах шести воєводств. Найбільше українців потрапило в Ольштинське воєводство – 55.089 осіб (за іншими даними – 53.280 осіб), відтак у Щецінське – 48.465, Вроцлавське – 21.237, Познанське – 8.042, Гданське – 6.838 і відносно небагато у Білостоцьке – 991 чоловік. Однак ці дані не враховують кілька тисяч людей, затриманих на той час у Центральному таборі праці в Явожні та запроторених у в'язниці і переселених після звільнення, а також населення, виселеного від серпня по квітень 1950 р. Таким чином, акція «Вісла» захопила більше 150 тисяч українців [8, с. 147].

Українців поселено переважно у селах і лише біля 10% переселенців було розміщено у містах. Приїхавши на нові землі, селяни опинилися у важкій ситуації. Вони отримали найгірші, напівзруйновані господарства та землі. Будинки були малоприсадибними для поселення в них, оскільки кращі вже були зайняті польськими репатріантами з СРСР.

Виселену українську людину у багатьох випадках було поселено в бараках непридатних до вжитку, в чвораках, стодолах, бункерах. Виселені, як правило, були залишені самі собі. Окремі ланки народної влади бачили в переселенцях мало не бандитів, не турбувалися про їх матеріальні потреби.

Переселенці змушені були за невелику плату найматися на роботу до польських селян або у колективних господарствах. Найгіршу платню давали польські поселенці, які користалися зі складної ситуації українців. За тяжку роботу з ранку до ночі, залежно від домовленості, українці отримували 10–15 кг картоплі. Траплялося, що виселенець з акції «Вісла» погоджувався увесь день працювати за 1 кг муки і пачку сірників. Дещо кращий заробіток був у державних господарствах. У 1957 р. з членів ПОРП була утворена комісія, яка перевіряла умови життя українських селян на території повіту Гурово. Відвідавши 167 українських родин у п'яти селах вона констатувала, що біля 30% селян не мало де тримати своєї худоби, а 60% не мало своїх стодол.

Багато переселенців намагалося повернутися у рідні місця, але там вже проживали поляки. Іноді траплялося, що дехто отримував дозвіл повернутися, але повітових старост, котрі видали пропусковий документ звільняли зі службових постів. Головна управа Державного репатріаційного уряду 21 серпня 1947 р. направила до своїх воєводських відділів на Повернутих землях розпорядження, в якому категорично заборонялося давати дозвіл українцям з акції «Вісла» на проїзд у місяць колишнього проживання [8, с. 148].

Акція «Вісла» мала на меті, в першу чергу, ліквідацію української національної меншини. Таємний документ Міністерства повернутих земель, направлений 10 листопада 1947 р. до воєводських управлінь, вказував, що головною метою акції є асиміляція переселенців у польському середовищі. «Необхідно вжити всіх заходів, щоб досягти мети. Не вживати стосовно цих переселенців окреслення «українець» – говорилося в документі [4, с. 285].

Третього серпня 1990 р. сенат Польської Республіки прийняв спеціальну заяву, в якій дав політичну і моральну оцінку акції «Вісла» як характерну для тоталітарних режимів. Насправді акція «Вісла» належить до актів етноциду, вчинених у центрі Європи в середині ХХ ст. супроти автохтонного населення, що тисячоліттям проживало на обширних теренах від Сяну та Бугу. Польська комуністична держава воювала не стільки проти українського повстанського руху, скільки проти українського населення загалом. Під приводом ліквідації УПА було повністю депортовано і розсіяно українську національну меншину, знищено антикультуру українсько-польського прикордоння.

Список використаних джерел

1. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. Кн.1. – К.: Либідь, 1994. – 432 с.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1471.
3. Місило Є. Акція «Вісла»: документи. – Львів; Нью-Йорк, 1997. – 563 с.
4. Сорока Ю. М. Населення західноукраїнських земель: етно-політичний та демографічний вимір (1939–1950-ті роки). – К., 2013. – 415 с.
5. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны: в 3 т. – М., 1947. – Т.3. – 792 с.
6. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф.13. – 13. – Спр.376. – Т.31.
7. Наше слово. – 1997. – 2 лютого.
8. Швидюк С. Акція «Вісла» та її наслідки за матеріалами тижневика «Наше слово» // Ukraincy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989). – Т. II. Akcja «Wista». – Warszawa, 2005. – S.141–142.
9. Киричук Ю. Військово-політична діяльність ОУН-УПА в Закарпатті (1945–1947 рр.) // Галичина. – 2000. – №4. – С.72–86.
10. Місило Є. Жертви Явожна / Україна і Польща між минулим і майбутнім. – Львів, 1991.
11. Грицьковян Я. В пошуках правди про акцію «Вісла». – Перемишль, 1998.

References

1. Bilas I. G. Represywno-karal'na systema v Ukraini. 1917–1953: Suspil'no-politychnyj ta istoryko-pravovyj analiz: U 2 kn. Kn.1. – K.: Lybid', 1994. – 432 s.
2. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy. – F.1. – Op.23. – Spr.1471.
3. Misylo Je. Akcija «Visla»: dokumenty. – L'viv; N'ju-Jork, 1997. – 563 s.
4. Soroka Ju. M. Naseleennja zahidnoukrai'ns'kyh zemel': etnopolitychnyj ta demografichnyj vymir (1939–1950-ti roky). – K., 2013. – 415 s.
5. Vneshnjaja politika Sovetskogo Sojuza v period Otechestvennoj vojny: v 3 t. – M., 1947. – T.3. – 792 s.
6. Galuzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. – F.13. – 13. – Spr.376. – T.31.
7. Nashe slovo. – 1997. – 2 ljutogo.
8. Shvydjuk S. Akcija «Visla» ta i'i' naslidky za materialamy tyzhnevika «Nashe slovo» // Ukraincy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989). – T. II. Akcja «Wista». – Warszawa, 2005. – S.141–142.
9. Kyrychuk Ju. Vijs'kovo-politychna dijal'nist' OUN-UPA v Zakerzonni (1945–1947 rr.) // Galychyna. – 2000. – №4. – S.72–86.

10. Misylo Je. Zhertvy Javozhna / Ukrai'na i Pol'shha mizh mynulym i majbutnim. – L'viv, 1991.

11. Gryckovjan Ja. V poshukah pravdy pro akciju «Visla». – Peremyshl', 1998.

Soroka L. V., teacher–methodologist, Desnyanskiy Economics and Law at the College of AIDP (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

The deportation of the Ukrainians from their ethnic lands in 1947 (for the 70th anniversary of the action «Vistula»)

The Criminal actions of the Polish communist government against the indigenous Ukrainian population are considered and highlighted.

Keywords: action, repressions, eviction, Ukrainians.

* * *

УДК 94(477)«1953/1964»:378

Лук'яненко О. В.,
кандидат історичних наук, ст. викладач,
Полтавський національний педагогічний
університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

**«КАРИКАТУРНІ ВІЙНИ» В ОСВІТЯНСЬКІЙ ПРЕСІ УРСР
ДОБИ «ВІДЛИГИ» (1953–1964 роки) (Ч.2)**

Ліструються акценти, що їх розставляла для освітян УРСР профільна преса періоду десталінізації (1953–1964 рр.) у сфері міжнародної політики крізь специфічну форму впливу на свідомість – карикатури. Застосування методу контент-аналізу дозволило проілюструвати тлумачення викладачами та студентами вищів світового порядку та оцінки подій на міжнародній арені; виявити змістове участі освітян у «холодній війні».

Ключові слова: пояскоєння, міжнародна політика, карикатура, вища педагогічна школа, десталінізація.

Дана розвідка продовжує з'ясовувати місце освітян УРСР на ідеологічному фронті «великої політики» СРСР [11]. З–поміж десяти карикатур на міжнародні теми викладачем Вінницького ДПІ М. Славським дві роботи радше нагадували класичні зразки величального радянського плакату. Проте, розміщувалися у розділі міжнародної політики – на четвертій сторінці газети «Радянська освіта», тому їхнє потрактування має відбуватися у тому ж розрізі. Одна з робіт була опублікована у першому січевому числі газети за 1956 р. під назвою «За мир!» [1]. На малюнку зображено зимовий пейзаж: на спокійному нічному небі кружляють білі мухи снігу, між снігових заметів стоять дві ялинки – велика та мала. На зимовій галявині старий Дід Мороз тримає в руках прапор з надписом «За мир». Він одягнений як хрестоматійний казковий дідусь з цифрами «1955» на оборотці шапки. Старий рік передає стяг маленькому хлопчикові в зимовому одязі, що стоїть навпроти з познакою «1956».

Цим плакатом художник намагався показати, що народ країни очікував від прийдешнього 1956 року не менших успіхів у боротьбі за світовий мир у розумінні СРСР, ніж це було у році минулому. Що з це були за звершення, які змушували творити образ Радянського Союзу як борця за світову гармонію? Короткий огляд міжнародної діяльності СРСР, зроблений дослідником Джузеппе Боффа, дозволяє побачити ці результати. У липні 1955 року радянська делегацію у складі О. Булганіна, М. Хрущова, В. Молотова і маршала Г. Жукова прибула до Женеві на першу з часів Потсдамської конференції чотирісторонню зустріч великих держав – СРСР, США, Великобританії

та Франції. Це була перша спроба домовитися у біполярному світі у часи «холодної війни». Ворогуючі сторони погодилися започаткувати дискусію, СРСР як одна із найслабших на полі дипломатії держав, здобув можливість набирати бали у цій грі. Цей «рік миру» дійсно зі сторони виглядав таким. Радянська влада у січні 1955 р. заявила, що не вважала країну у стані війни з Німеччиною. Вже у вересні голова уряду ФРН Конрад Аденауер прилетів до Москви. Таким чином Союз офіційно визнали цю частину Німеччини повноправною державою та домовилися про звільнення останніх німецьких полонених, яких тримали як військових злочинців. Рік 1955 р. став знаковим для радянських громадян і через те, що у травні 1955 року у Варшаві СРСР та країни народної демократії, включаючи НДР утворили військовий блок згідно з Варшавським договором, подібний до НАТО. І хоча це лише посилювало військову напругу у світі, для радянського громадянина цей союз, який ставив під єдине командування всі збройні сили країн–учасниць, тлумачився як крок до миру.

Такі ж кроки світового значення радянська дипломатія почала робити і в межах роботи Організації Об'єднаних Націй. Упродовж багатьох років США та СРСР наперемінку блокували прийом нових членів до організації. Здебільшого, з 16 претендентів, заявки подавали сателіти СРСР – Албанія, Болгарія, Монголія, Румунія та Угорщина, яких захід не хотів вбачити на полі геополітичної гри. Але уже у 1955 р. Країна Рад дотиснула супротивників і фактично допомогла своїм союзникам увійти до ООН. Чи не найбільшим досягненням на міжнародній арені для СРСР стала дипломатія з постколоніальними країнами. У 1955 р. це були взаємні візити прем'єр–міністра Індії Дж. Неру до СРСР та М. Булганіна та М. Хрущов до Індії, які також не минули Бірми та Афганістану. При цьому СРСР зауважив, що відмовився від критичних зауважень політичних поглядів М. Ганді та Дж. Неру. Така картина міжнародної політики поставала зі сторінок періодичної преси та екранів телевізорів. Тому не дивно, що радянські освітяни тлумачили 1955 р. як рік виключної мирної політики [2].

Проте, мирна хода у світі 1956 р. дала збій. Країнам довелося так чи інакше брати участь у вирішенні міжнародних криз. Однієї з них була присвячена карикатура М. Славського «Геть руки від Єгипту!» за листопад зазначеного року [3]. На малюнку у нижньому лівому кутку було зображено територію держави Єгипет, розділеного навпіл. Скоріше за все це був поділ не річкою Ніл (відсутнє характерне зображення дельти), а розмежування Суецьким каналом, що відділяв Африку від Синайського півострова, бо це була основна ідея карикатури. Задля більшого переконання на березі Середземного моря красувалася Велика піраміда з пальмою.

Над Єгиптом було чисте безхмарне небо. Натомість у морі над до берегів країни наближався жадливий монстр. Замість тіла у нього був заштопаний грошовий мішок, дві тонкі ноги закінчувалися не стопами, а великими військовими крейсерами, які блокували вхід до каналу. На пухкому «грошовому» тілі сиділа округла голова без шиї. Великі круглі очі зійшлися на крочкуватому носі, який навис над скривленим від